

5. Кулько В. А., Цехмєстрова Т. Д. Формирование у учащихся умений учитися. – М., 1983. – С.89.
6. Заволока Н. Г. Методологические и логико-гносеологические основи учебного процесса. – К., 1986. – С.135-142.
7. Заволока Н. Г. Методологические и логико-гносеологические основи учебного процесса. – К., 1986. – С.150-151.
8. Методичні рекомендації щодо вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу у 2006/2007 навчальному році // Ін форм. 36. МОН Укр. – 2006. – № 19-20-21. – С.57-72.

В.К. Буряк

ЕКОЛОГІЧНА ПЕДАГОГІКА

Особистість розвивається тоді, коли предметом виховання і розвитку стає не лише раціональний підхід, але й емоційне переживання, у тому числі і переживання пізнаваного, що дає імпульси для роздумів, самопізнання і в кінцевому підсумку допомагає знайти себе, тобто вийти до головного знання. У цьому випадку дитині необхідно знаходити союзників у своєму розвитку.

У цьому зв'язку цікавий екологічний підхід, що отримав розвиток в останнє десятиліття (від грець. *oikos* – місце знаходження, дім, батьківщина і *logos* – навчання), існуючий на стику психології, екології, педагогіки, психотерапії, філософії, історії, культурології та інших наук. Говорячи про екологію, ми перш за все згадуємо природне середовище проживання. Подібне бачення терміну є звуженим. Людина проживає в соціальному, інформаційному, природному, культурному, освітньому, економічному, політичному та інших середовищах. Середовище органічно включене в життєдіяльність людини і служить важливим фактором регуляції його поведінки і соціальної взаємодії. З кожним із цих середовищ вона безперервно взаємодіє, впливаючи на них і змінюючись сама під їх впливом. Усі види середовищ, в яких живе людина, складають єдину систему, знаходяться в безперервній взаємодії один з одним.

В 70-ті роки отримала офіційне визнання екологічна психологія, одним із засновників якої є Дж.Брунер. Вихідним для екопсихологічних досліджень є уявлення про те, що психічний розвиток, навчання і поведінка людини, а також його психічне здоров'я неможливо розглядати поза зв'язком даного індивіда з оточуючим середовищем і природою в цілому.

В окреме філософсько – моральне спрямування можна виділити “Екологію душі”, що розвивається за висловом академіка Д.С.Ліхачова. Основне поняття в направленні “Екологія душі” – гармонія (з собою, своїм внутрішнім світом і світом зовнішнім – живим і неживим). Для цього у людини повинна бути розвинена критичність психіки, в основі якої лежать почуття, мислення, уява, які допомагають оцінити нову інформацію і створити ідеальний образ рішення задачі; здібність втілити ідеальну задачу в практичні дії. Позитивні емоції існують для збереження гармонії в житті людини.

До екологічного направлення належить і “психологія спільноти” (Community psychology) – галузь практичної психології, що вивчає взаємодію людини з навколишнім середовищем з позицій вкладу людини в розвиток суспільства.

На стику психології і педагогіки активно досліджується і розвивається ще одне екологічне направлення – створення і розвиток освітнього середовища (А.Г.Асмолов, Є.А.Клімов, А.Н.Лебедєв, С.Д. Максименко, В.В.Рубцов, В.І.Слободчиков, В.А.Ясвін).

Серед практичних програм слід виділити програми “Екологія дитинства”, що проходять експериментальну перевірку в деяких регіонах Росії та України, які розробляють і реалізують методику соціотерапевтичної взаємодії дитячих спільнот.

Нові знання і форми поведінки людиною засвоюються також не самі по собі, а в контексті події їх соціального засвоєння. Тим самим ми можемо говорити про існування екологічної педагогіки. Екологічна педагогіка як галузь наукового знання має свої принципи в комплексі організаційно-педагогічних і практичних методів. Вона заснована на екзистенціальному підході до людини і розглядає процес розвитку учня як результат його постійної взаємодії з різними типами середовищ, що носить нелінійний сітєвий характер. Реалізація екологічної педагогіки у сучасній освітній практиці відкриває шлях до побудови педагогічної діяльності з якісно новим розвиваючим потенціалом.

Про наявність причинного зв'язку вчинків дитини, системи знань, які він засвоює і оточення, середовища, в якому він живе і розвивається, говорили і говорять багато вчених – філософи, психологи, соціологи, педагоги. На жаль, у дослідженнях часто відокремлюють дитину від системи соціальних відношень, вивчаючи їх “окремо”. В екологічній педагогіці проблема ставиться ширше – які принципи, умови і педагогічні засоби видозмінення уже існуючого

середовища, індивідуального для кожної дитини, з тим, щоб максимально ефективно сприяти її розвитку і становленню?

Розвиваюче середовище цілісне у сприйнятті дитини, воно послідовне з точки зору впливу на неї вимог, що висуваються, і наданої допомоги. Тобто, керуючись термінами теорії К.Левіна, для того, щоб дитина ефективно засвоювала систему цінностей, формувала відповідні навички і знання, необхідно створити для неї ґештальт. Виходячи з цього, виокремлювати одну з найважливіших сфер життя дитини (соціальну, сімейну) від другої (наприклад, навчальній) нерозумно і небезпечно для її цілісного розвитку. Чим краще буде організовано їх взаємодія і чим більше послідовними вони будуть у своєму впливові на дитину, тим швидше й ефективніше буде відбуватися її навчання і розвиток. Теорія К.Левіна може допомогти усвідомити важливість: а) створення життєвого простору; б) взаємопроникнення сфер інтересів дитини і реалізацію усіх сфер в її розвитку і формуванні; в) надання “свободи пересування” дітям і дорослим.

С.Л.Рубінштейн розглядав особистість через систему стосунків, у які вона включена. Він говорив про двоєдиний вплив людини і середовища його перебування. Він підкреслював, що наявність лише зовнішньої детермінації поведінки особистості веде за собою внутрішню пустоту, відсутність стійкості і супротиву, вибірковості по відношенню до впливів, означає просте пристосування до них.

Л.І.Анциферов говорить про те, що особистість опорядковує свій внутрішній світ не лише у відповідності з логікою соціальної ситуації, але і логікою свого індивідуального розвитку. Саме розвиток на основі особистої логіки названий внутрішньою ситуацією розвитку або внутрішньою позицією особистості (С.Л.Рубінштейн, К.А.Абульханова-Славська) є джерелом стійкості особистості, що приводить її до успішного формування, розвитку і реалізації протягом життя.

У 1966 році Дж.Келлі розробив теорію екологічної системи людини. Розвиваючись (у сім'ї або в школі) дитина старасться стати “своєю” в даному середовищі, перейняти її норми і звички, максимально адаптуватися, щоб пережити як найменше труднощів у взаємодії з іншими людьми і вирішенні задач, що виникають.

А.Б.Орлов висуває нові принципи стосунків між світом дорослих і світом дитинства: рівність, діалогізм, паралельний розвиток, єдність, без оціночне сприйняття і ін. Висунуті принципи

відображають зміни підходу до розвитку дітей і ролі дорослих у даному процесі.

Концепція орієнтованої основи діяльності (П.Я.Гальперін) також допомагає зрозуміти джерела діяльності людини у руслі екологічної педагогіки.

В.А.Ядов підкреслює пріоритет динамічної системи потреб і попереднього досвіду. Саме на їх основі людина формує певні і відносно стійкі переваги (диспозиції) до сприйняття і способу дій в конкретних ситуаціях.

За нашим передбаченням внутрішні умови розвитку дитини в руслі екологічної педагогіки можна розділити на три групи:

1. ціннісно-мотиваційні компоненти – направленість, побажання, стремління, ціннісні орієнтири і таке ін.;
2. система наявних психічних і фізіологічних якостей, досвіду, якими володіє особистість;
3. зона потенціальних можливостей людини, найближчого розвитку (Л.С.Виготський).

Діагностика першої і другої групи умов не являє собою особливих труднощів. Найбільшу складність являє собою теоретичне і практичне визначення третьої групи умов. На основі чого можна сказати, що дитина може досягнути передбаченого рівня розвитку або вибере саме цей напрямок для свого розвитку і становлення? Ще більш складне для рішення питання: “Чи хоче дитина досягнути того рівня?” Для відповіді на це питання можна використати формулу, цитовану Т.В.Машаровою, “хочу” + “є” = “можу”. Підкреслимо, що мова йде саме про результати самоусвідомлення, а не про загальну діагностику особливостей особистості дитини.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати принципи екологічної педагогіки:

1. Діагностичності.
2. Пріоритету особистості.
3. Суб'єктності. Дитина є суб'єктом власного розвитку.
4. Активного педагогічного впливу.
5. Несуперечливості. Освітній вплив є одним із складових, повинен знаходитися у несуперечливій взаємодії з іншими засобами середовища.

Екологічна педагогіка була б неповною без опису оптимальної для дитини ситуації розвитку або навчальної ситуації. Виділимо головні умови для створення такого середовища.

1. Оптимальна навчальна ситуація забезпечує розвиваючий ефект лише за рахунок взаємодії трьох факторів розвитку: учителя (батьків), дитини – учня і навчального змісту. Дитина засвоює знання і досвід не сама по собі, вона робить це у взаємодії. З іншого боку, часто вона засвоює досвід не сама для себе.

2. У свій час Л.С.Виготський писав, що в основу виховного процесу повинна бути покладена особиста зацікавленість учня і все мистецтво вихователя повинне зводитися лише до того, щоб направляти і регулювати цю діяльність. У вихованні перемагають ті дорослі, які уміють ставити цілі, що мають особисте значення для дитини і розвивають мотивацію дітей.

3. У вихованні і розвитку необхідно в повній мірі використовувати когнітивні (інтелектуальні) ресурси учнів. Шкільний клас, з точки зору Л.С.Виготського повинен нагадувати майстерню, в якій на кожному уроці реконструюються або конструюються заново репертуари знань учнів. Відбувається це шляхом взаємодії учителя з учнями і учнів один з одним і осмислення знову отримуваних знань. Таким чином, клас – це “спільнота запитливих”.

4. У ході активного засвоєння знань у дітей формуються навички і моделі самостійної роботи (у тому числі дослідницької) і бажання отримувати знання самостійно. Навчання мисленню відбувається у взаємодії дітей з дорослими при рішенні “реальних” проблем, у якому важливі не лише питання дорослих, але і відповіді дітей.

5. Знання, отримвані дитиною – не мета. Метою буде втілення цього знання в діяльність у суспільно-корисній соціокультурній практиці, а також у засвоєних дитиною нормах і цінностях.

Важливо, щоб дитина активно діяла з отримуваними знаннями – трансформувала, модифікувала й адаптувала їх для досягнення своїх цілей і формування власних цінностей. Дорослі ж повинні володіти навичками “конструювання знання”, а не лише передачі його у готовому вигляді. Ролі і учня і вчителя починають виконувати обидві сторони, стаючи, тим самим, рівноправними суб’єктами навчання і однаково відповідальними за процес навчання. Діти стають критичними “співдослідниками” в діалозі з дорослими. Вони отримують можливість бачити світ не статично, а в процесі, в безперервній зміні.